

ARCHITEKTURA

CZASOPISMO TECHNICZNE
TECHNICAL TRANSACTIONS

WYDAWNICTWO
POLITECHNIKI KRAKOWSKIEJ

ARCHITECTURE

3-A/2010

ZESZYT 6

ROK 107

ISSUE 6

YEAR 107

MARZENA SIESTRZEWITOWSKA*

PRÓBA ANALIZY URBANISTYCZNEJ RYNKU MAŁEGO MIASTA NA PRZYKŁADZIE KRAŚNIKA PRZY ZASTOSOWANIU TEORII KAZIMIERZA WEJCHERTA

ATTEMPT AT URBAN ANALYSIS OF SMALL TOWN'S MARKET-SQUARE ON THE BASIS KRASNIK BY MEANS OF KAZIMIERZ WEJCHERT'S THEORY

Streszczenie

Celem artykułu jest przypomnienie ciągle aktualnych teorii Kazimierza Wejcherta, które mogą służyć do badania kompozycji zabytkowych i współczesnych przestrzeni publicznych. Rynek – serce i element krystalizujący plan – stanowi o indywidualnym obliczu małego miasta. Analizując kompozycję placu zamkniętego, badamy typy domów, stopień rozczłonkowania ścian i ich wysokość, ich stosunek do wymiarów placu, rozmieszczenie, liczbę i szerokość wlotów ulicznych, zwartość – poprzez analizę przekroju i wielkość kąta środkowego. Znaczenie ma rozmieszczenie dominant i usytuowanie budynków publicznych nie na przypadkowych parcelach, ale we wzajemnej zależności. Istotny dla wyrazu plastycznego rynku jest podział bloku na parcele oraz warunki nasłonecznienia pierzei. Wpływ na estetykę placu mają usytuowane przy nim funkcje, przesadzające o rozwiązaniu elewacji. Ich ilość i jakość decyduje o wartości społecznej placu. Architektura rynku stanowi o jego obliczu. Odmiennie doznania oferuje zabudowa kalenicowa, szczytowa i attykowa. Typ zabudowy jest zabytkiem kultury i tradycji, dlatego należy zadbać o jego zachowanie.

Słowa kluczowe: kompozycja rynku

Abstract

The aim of the paper is to remind still timely Kazimierz Wejchert's theory which can serve the research into composition of historic and contemporary public spaces.

Market-square – heart and crystallizing element of a city layout determines the individual face of a small town. In order to analyse the composition of a closed square we study: the types of houses, the degree of wall segmentation and their height, their relation to dimensions of a square, the placing, the number and width of street inlets and square compaction – the last one through analysis of section and size of central angle. The placing of dominants and sitting of public houses – not on accidental plots but in mutual interaction – have the importance, too. Essential for aesthetic expression of market-square is a division of block into plots and the insolation conditions of frontages. The functions placed on a square, determining the shape of elevations also have the influence on square aesthetics. Their quantity and quality decide about its social value. The architecture of market-square determines its image. Different visual experiences are offered by roof ridge, gable and attic buildings. The type of buildings is a monument of culture and tradition, so it is necessary to take care of its preservation.

Keywords: composition of market-square

* Dr inż. arch. Marzena Siestrzewitowska, Katedra Architektury, Urbanistyki i Planowania Przestrzennego, Wydział Budownictwa i Architektury, Politechnika Lubelska.

Metody analizy rynków małych miast, pozostawione dla potomnych w dziełach Kazimierza Wejcherta (*Miasteczko jako zagadnienie urbanistyczne, Elementy analizy urbanistycznej i wiele innych*), mogą być zastosowane do analizy przestrzeni publicznej, zarówno zabytkowej, jak i nowoczesnej.

Piękno miasta, to piękno jego placów. Plac jest przestrzenią ograniczoną, czyli architekturą¹. Rynek – serce małego miasta, stanowi o jego indywidualnym obliczu – wyrazie architektonicznym i społecznym². Jest elementem krystalizującym plan miasta – komponentem stanowiącym główne jego znamiona, czytelne i łatwe do zapamiętania. Decyduje o oddziaływaniu emocjonalnym przestrzeni poprzez swoją formę (strukturę) i cechy indywidualne³. W oparciu o ten element następowała w przeszłości planowa zabudowa terenów przyległych w polu jego grawitacji⁴.

Kraśnik d. Lubelski (dzielnica Kraśnika), królewski, potem prywatny, był lokowany w 1377 r. Stare Miasto o zamkniętym planie i prostopadłościennym siatce ulic wewnątrz dawnych murów, może poszczycić się układem urbanistycznym wpisanym do rejestru zabytków, o wybitnych walorach kompozycyjnych. Linia dawnych murów obronnych, pierścieniowo otaczająca miasto po naturalnych skarpach, jest czytelna w przestrzeni. Układ urbanistyczny Starego Miasta⁵, o wyjątkowej na Lubelszczyźnie regularności, jest dostosowany do warunków topograficznych wzniesienia. Głównym elementem kompozycji jest rynek o kształcie trapezu wydłużonego w kierunku zachodniego naroża – jest to cecha podnosząca jego wartość, charakteryzująca miasta powstałe na przelotowych traktach. Środek rynku nigdy nie był zabudowany. Dawne ratusze stały w pierzejach. Wcześniejszy charakter rynku jest typowy dla małego miasta południowej Lubelszczyzny. Układ szachownicowy z parami ulic wybiegających pod kątem prostym z rynku jest jedną z najważniejszych wartości kompozycyjnych i historycznych. W pobliżu rynku wyrósł kościół i klasztor, bliżej murów obronnych bożnice – dominanty kubaturowe. Kres charakterowi miasta przyniosło wprowadzenie wielokubaturowych budynków: domu handlowego, bloku wielorodzinnego, poczty i spółdzielni krawieckiej. Umniejszają one znaczenie historycznych dominant.

Wyraz rynku, placu zamkniętego, zależy m.in. od rozmieszczenia, liczby i szerokości wlotów ulicznych⁶. Kierunki mocno w planie rynku zaznaczone, od wieków są szlakami natężonego ruchu (droga krajowa Lublin – Kraków); brakuje jednak obwodnicy. Szerokie są więc wloty ulic przelotowych i krótkiej uliczki Tęczyńskich, która przecinając parterową pierzeję, jest świadectwem pełnej rozważliwej kompozycji wnętrza. Dzisiaj w rynku zbiega się 6 ulic (w tym 5 wchodzi całą szerokością), wąskie przejście i piesza uliczka Ratuszowa dostępna przez bramę i niemająca wpływu na kształt architektoniczny rynku. Układ ten ma wpływ na zwartość placu. Im większy procent powierzchni podłogi znajduje się w polach nie atakowanych bezpośrednio przez otwarcia, tym odczucie zwartości jest większe⁷. Wlot ulicy Tęczyńskich, o kwadratowym przekroju, tworzy otwarcie obojętne⁸, zamknięte dominantą znaczeniową bramy klasztoru.

Odczucie zwartości jest też pochodną proporcji rozległości wnętrza w stosunku do wysokości ścian. Podobnie jak w skali architektonicznej, gdzie przekrój jest duszą budynku, w skali urbanistycznej decyduje on o rozlicznych doznaniach obserwatora. Wielkość kąta środkowego, wpisanego pomiędzy środkowym punktem podłogi a górną krawędzią gzymsu lub kalenicą, jest miernikiem proporcji (optymalny to 25–30°)⁹. W Kraśniku ścianę parterową rynku oglądamy z jego środka pod kątem 5°, pozostałe – pod kątem 14°. Rynek nie jest mocno zwarty, bowiem jego południowo-zachodnia pierzeja jest w części niezabudowana. Do odczucia zamkniętego placu przyczyni się wypełnienie pustej parceli architekturą harmonizującą z istniejącą.

Rynek stanowi proste, obojętne wnętrze urbanistyczne (kształt wnętrza obojętne zbliżony jest do kwadratu, co pozwala ścianom na jednakową ekspozycję... najważniejsze jest wrażenie zespołowości formy)¹⁰.

Dużą rolę w jego kształtowaniu mają wieże kościoła otoczone wysokimi drzewami, widoczne za parterową ścianą. Nadają Staremu Miastu charakterystyczną sylwetkę. Dominanta ma wybitne znaczenie jako obiekt architektoniczny i zespół budynków – klejnotów¹¹. Rozwiązanie podłogi urbanistycznej jest zgodne z historyczną funkcją wnętrza, gdzie zawsze dominował ruch po przekątnej, dlatego nawet po wybudowaniu obwodnicy powinien być on uhonorowany w rozwiązaniu posadzki. Na rynku kraśnickim znajduje się punkt charakterystyczny – pomnik Piłsudskiego. Przed nim obchodzone są uroczystości państwowe.

Istotny dla wyrazu plastycznego ściany placu jest podział bloku przyrynkowego na parcele, decydujący o wyrazie i formie domów – elementów składowych pierzei¹². Przebudowy¹³ pierzei rynkowych w znacznym stopniu zatarły pierwotne podziały, powodując dotkliwe szkody w strukturze architektonicznej, dlatego wnioski dotyczące ich historycznego rozplanowania są hipotetyczne. Duża rozpiętość szerokości działek od 8 do 24 m jest wynikiem ich łączenia pod budowę zajazdów. Pierwotna wielkość parceli wynosiła 8 m × 50 m i 11 m × 36 m w blokach o mniejszej głębokości. Dziś historycznych podziałów można doszukać się jedynie w pierzei parterowej. W wyniku zapotrzebowania na ziemię nadano zwartość głównym ulicom i przepołowiono głębokość bloków, tworząc w ten sposób zwartą dookólną zabudowę południowo-wschodniego kwartału, odbiegającą od wcześniejszej, rozluźnionej. Kwartały wyznaczono w celu uzyskania ich kwadratowych narysów – głębokość 50 m bez światła ulic odpowiadała krótszemu bokowi rynku. Dłuższe boki przecinają na ok. 2/3 ich długości uliczki, które i tu pozwoliły zastosować tę zasadę.

Wymiary rynku wynoszą 68 i 87 m – boki krótsze oraz 86 i 113 m – dłuższe (wraz ze światłem ulic). Rynek zorientowany jest na godzinę dziesiątą krótszym bokiem i ma odchyloną ścianę południowo-wschodnią i północno-zachodnią ku zachodowi i wschodowi, poprawiając w ten sposób warunki nasłonecznienia. Granice działek są równoległe do siebie i prostopadłe do ścian rynku. Działki, nie licząc zajętych przez powojenną zabudowę wielokubaturową, mają: w pierzei północno-wschodniej szerokość frontu 8 m (głębokość 41 m), w pierzei północno-zachodniej – 3–8 m (oprócz szerokiej działki zajazdu), w południowo-wschodniej są dzielone drobno (5–9 m) ze względu na dookólną zabudowę kwartału.

Architektura rynku stanowi o obliczu miasta. Plac otacza zabudowa kalenicowa, w której (w przeciwieństwie do szczytowej) cechy indywidualne domów zatracają się, tworząc zespół bardziej monotony. Przy małym kącie środkowym placu i takiej zabudowie, rola formy, pokrycia dachów i ustawienia kominów, jest ważniejsza niż konstrukcja ścian i rozmieszczenie otworów okiennych¹⁴. Pomimo tego rynek mógłby tworzyć wrażenie zamkniętej architektonicznie przestrzeni o specyficznym kolorycie, gdyby korony drzew wyrastające sponad domów potęgowały to wrażenie¹⁵. W Kraśniku słusznie wycięto drzewa w płycie rynku, nasadzone niezgodnie z historyczną funkcją i położono nową posadzkę, ale brakuje drzew w blokach przyrynkowych. Małe miasto nie powinno być plamą kamieni, ale tworzyć akcent przyrody ujętej w ręce świadomego swej woli człowieka¹⁶.

Wyraz rynku zależy od typu zabudowy – zabytku kultury rodzimej i tradycji¹⁷, od stopnia rozczłonkowania jego ścian, ich wysokości i ich stosunku do wymiarów placu. XVII-wieczny rynek otoczony był domami drewnianymi z podcieniami, które przetrwały do XIX w. Waler indywidualności rynku przejawia się w nagromadzeniu malowniczych zajazdów oraz różnicującym formy zestawieniu parterowych obiektów o rozciągniętych fasadach z wąskofrontowymi, 2- i 3-kondygnacyjnymi kamieniczkami. Pierwotna 1-kondygnacyjna zabudowa występowała w dwóch typach: płytkim, wąskofrontowym i czterotraktowym, z sienią przejazdową z boku, podcieniem i wielką izbą w trakcie tylnym¹⁸. Najcenniejsza i najlepiej zachowana pierzeja północno-zachodnia rynku jest zespołem parterowych domów, z jedną tylko kamienicą 1-piętrową. Usytuowane są w niej dwa zabytkowe zajazdy. Cechami charakterystycznymi narożnego (z XIX w.) jest rozłożysty, trójpołaciowy dach z szerokim okapem, przysadzista, rozsiadła bryła i brama w ściętym narożniku, przekryta spłaszczonym łukiem, elewacje wsparte na cokole, resztki boniowania, natomiast drugiego, 5-osioowego (z XVIII/XIX w.) o planie litery T – sieni przejazdowa z boku osi, z bramą przekrytą spłaszczonym łukiem. Elewacje zostały zniszczone przebudowami. Na pustym placu do czasów powojennych stał zajazd skarbowy przekryty wielkim dachem, a na miejscu poczty zajazd z podcieniami. W XVII w. było ich 23. Kamienice, jako samodzielne obiekty, nie przedstawiają większych wartości architektonicznych, ale są cennymi elementami pierzei. Są to typowe parterowe domy w charakterze klasycyzującym – o niskim pułapie i szerokim dwuspadowym dachu, fasadach 3-5 osiowych z wejściem z ulicy po jednym lub dwu stopniach, z prostymi obramieniami okiennymi i oszczędnie profilowanym gzymsem¹⁹.

Miejsce uprzywilejowane, w którym znajduje się punkt widokowy na pierzeję – wewnętrzny, architektoniczny, barwny o wschodzie i sylwetowy o zachodzie, leży przy wlocie wschodnim na rynek. Pierzeja z wieżami kościoła tworzy urozmaicony rysunek stropu urbanistycznego.

Pierzeja północno-wschodnia zajęta przez pocztę i 2 powojenne domy jednorodzinne – obca skalą, kubaturą i opracowaniem elewacji, nie harmonizuje z zabudową rynku. W pierzei południowo-wschodniej budynki pochodzą z XIX/XX w. Jeden został zniszczony poprzez dobudowę nad ulicą Ratuszową.

Szczelinowe²⁰ otwarcie uliczki zamknięto nigdy wcześniej nieistniejącą tu bramą. Pozostałe budynki po przebudowach nie mają wyraźnych cech stylowych: te z okresu powojennego są kłocowate, o kwadratowych fasadach, pospolite. Południowo-zachodnią pierzeję zajmuje wielka kubatura domu handlowego, niszcząca klimat architektoniczny rynku, nie uwzględniająca skali zabudowy i historycznych parcelacji.

Wartość przestrzeni publicznych mierzona jest ilością i jakością zgromadzonych wokół nich funkcji. Przy rynku znajduje się tylko jeden gmach użyteczności publicznej: poczta. Inne usługi to kafejki, księgarnia w podziemiach zajazdu i dom handlowy, a obok rynku – kilka banków. W godzinach wieczornych rynek jest pusty. Tylko nagromadzenie wokół rynku funkcji centrotwórczych może przywrócić mu historyczną rolę serca miasta

Wnioski: „Rynek powinien się wyróżniać atrakcyjnością gospodarczą, być terenem życia towarzyskiego, salą przyjęć i obchodów narodowych”²¹. „(...) Na wolnej działce należy poszukiwać architektonicznych form budynków zachowujących skalę odpowiednią do tradycyjnej struktury przestrzennej, wynikającej z układu planu i podziałów własnościowych”²². „(...) Rynek powinien charakteryzować się dojrzałością formy urbanistycznej i odróżniać się od reszty elementów miasta. Uzdrowienie miasta należy rozpocząć od rynku”²³.

Przypisy

- ¹ Na podst. cyt. z *Estetyki placu* A. Luterbacha, [w:] *Pierścień sztuki*, Warszawa 1929, [w:] H. Adamczewska-Wejchert, K. Wejchert, *Małe Miasta. Problemy urbanistyczne stale aktualne*, Arkady, Warszawa, s. 22.
- ² Na podst. K. Wejchert, *Miasteczko polskie jako zagadnienie urbanistyczne*, [w:] *Małe Miasta...*, *ibidem*.
- ³ Na podst. K. Wejchert, *Elementy kompozycji urbanistycznej*, Arkady, Warszawa 1984, s. 50.
- ⁴ *Ibidem*, s. 51-53.
- ⁵ Na podst. *Uzupełniającego studium historyczno-urbanistycznego Starego Miasta w Kraśniku*, Zespół Dokumentacji Historycznej s. c., Mansarda 1994.
- ⁶ H. Adamczewska-Wejchert, K. Wejchert, *op. cit.*, s. 27.
- ⁷ K. Wejchert, *op. cit.*, s. 157.
- ⁸ *Ibidem*, s. 151.
- ⁹ *Ibidem*, s. 157-158.
- ¹⁰ *Ibidem*, s. 151.
- ¹¹ H. Adamczewska-Wejchert, K. Wejchert, *op. cit.*, s. 21.
- ¹² *Ibidem*, s. 30.
- ¹³ *Uzupełniające studium historyczno-urbanistyczne Starego Miasta w Kraśniku*, *op. cit.*
- ¹⁴ H. Adamczewska-Wejchert, K. Wejchert, *op. cit.*, s. 28.
- ¹⁵ *Ibidem*, s. 28.
- ¹⁶ *Ibidem*, s. 38.
- ¹⁷ *Ibidem*, s. 45.
- ¹⁸ *Uzupełniające studium historyczno-urbanistyczne Starego Miasta w Kraśniku*, *op. cit.*
- ¹⁹ R. Gapski, *Kraśnik – studium historyczno-urbanistyczne*, maszynopis, Lublin 1984.
- ²⁰ K. Wejchert, *op. cit.*, s. 151.
- ²¹ H. Adamczewska-Wejchert, K. Wejchert, *op. cit.*, s. 22.
- ²² *Ibidem*, s. 15.
- ²³ *Ibidem*, s. 22.

The methods of small town market-square analysis left for posterity in Kazimierz Wejchert's works (such as *Miasteczko jako zagadnienie urbanistyczne*, *Elementy analizy urbanistycznej* and many others) could be applied for analysis of public spaces, both monumental and contemporary ones.

Beauty of a town is a beauty of its squares. The square is a limited space, that is to say architecture¹. Market-square – the heart of a small town determines its individual character – its architectural and social expression². It is a crystallizing element of a town map – a component, which defines its main traits, which

are readable and easy to remember. It decides about emotional influence of space through its form (structure) and individual features³. On the foundation of this element, the planned building over adjacent terrains in the area of its gravitation followed in the past⁴.

Kraśnik, formerly Lubelski (a district of Kraśnik), crown town, later private, received town rights in 1377. The Old Town, with a closed plan and perpendicular network of streets inside ancient walls, boasts of town-planning system with outstanding compositional value listed in the register of monuments. The contour of former battlements, surrounding the town in a circle across natural slopes, is clearly visible in space. The town-planning system of the Old Town⁵, with regularity which is unusual for Lubelszczyzna, is adjusted to topographical conditions of the town hill. The main element of composition is a market-square in a shape of trapezium elongated towards the western corner – the feature raising its value, a characteristic of towns situated on an arterial route. The middle of the market-square was never built over. The former town halls were situated in frontages. The earlier character of the market-square was typical of a small town of Eastern Lubelszczyzna. The chessboard system with pairs of streets coming out from the market-square at a right angle is one of the most important compositional and historical values of the town. Nearby the market-square a church and a monastery were built and nearer the battlements two synagogues being cubature dominants were erected. The introduction of great-cubature buildings brought an end to the town's character. They were: a department store, a block of flats, a post office and a tailors' cooperative. Their presence reduces the importance of the historical dominants.

The expression of a market-square – a closed square – depends on sitting, a number and width of street inlets⁶. The directions marked heavily on the market-square for ages are still routes of high volume traffic (the national road Lublin – Krakow); there is still no ring road. Arterial routes are wide then and the same applies to a short Teczynskich Street which crosses the level ground frontage and it is a testimony of complete judiciousness of interior compaction. Nowadays in the market-square 6 streets converge (5 of which come with their entire width), a narrow passage and a pedestrian Ratuszowa Street accessible through a gate and which has no influence on architectural shape of the market-square. The system influences compaction of the market-square. The larger percent of floor area is in fields which are not directly confronted by openings, the larger feeling of compaction is⁷. The Teczynskich Street inlet, with a square section, creates an indifferent opening⁸, closed by an importance dominant – the gate of the monastery.

The feeling of compaction is also a derivative of proportion of extensiveness of the inside in relation to the height of walls. Similarly to architectural scale, where a section is a soul of a building in town-planning scale it decides about various impressions of an observer. The size of central angle, inscribed between a central point of a floor and an upper edge of a cornice or a roof ridge, is a meter of proportion (the optimal one is 25°–30°)⁹. In Kraśnik we see the level wall of market-square from its middle at the angle of 5°, the others – at the angle of 14°. The market-square is not powerfully compact because its south-western frontage is partly not built over. The filling of the hollow plot with architecture harmonized with the existing one will contribute to the feeling of a closed square.

The market-square exemplifies simple, neutral town-planning interior (a shape of neutral interior is similar to a square which allows walls for equal exhibition... the most important is the impression of the integrated form character)¹⁰.

A great role in its shaping have church towers, which are surrounded by high trees, visible behind its level wall. They give a characteristic profile to the Old Town. Every dominant has the outstanding importance as an architectural object and a complex buildings-jewels¹¹.

The realization of town-planning floor is compatible with the historic function of the interior, where an arterial diagonal movement was always dominant, so, even after the ring road construction, it should be honoured in the realization of the floor. In the Kraśnik's market-square there is a characteristic point – J. Piłsudski's monument. National celebrations are held in front of it.

The divisions of the market-square block into plots is essential for artistic expression of the square wall and determines the expression and form of the houses – the integrant elements of the frontage¹². The rebuildings¹³ of the market-square frontages, to a large extent covered traces of original divisions, bringing about severe damage in architectural structure, so conclusions about their historical planning are only

hypothetical. A large range of plots width, from 8 to 24 m is a result of joining them for the building of wayside inns. The original size of plots amounted to 8 × 50 m and 11 × 36 m in blocks with a smaller depth.

Today historical ground divisions may be detected only in the level frontage. As a result of demand for ground closing was given to main streets and depth of blocks was halved, creating in this way compact, enclosing buildings in south-eastern quarter, differing from the previous loosened one. The quarters were determined in order to obtain their square contours – the depth of 50 m without light of streets was the same as shorter side of the market-square. The longer sides cut streets at about 2/3 of their length, which permitted to preserve this principle also here.

The dimensions of market-square are 68 and 87 m for shorter sides and 86 and 113 m for the longer sides (including light of streets). The market-square is oriented at 10 o'clock with its shorter side and has its north-eastern wall and north-western wall inclined westwards and eastwards respectively, improving in this way the conditions of insolation. The borders of plots are parallel to one another and perpendicular to market-square walls. The plots, excluding postwar, large-cubature buildings, have in the north-eastern frontage the width of front of 8 m (the depth of 41 m), in north-western frontage – 3–8 m (with the exception of a wide plot of the wayside inn), while in the south-eastern frontage they are narrowly divided (5–9 m) because of enclosing building of the quarter.

The architecture of the market-square determines the town face. The square is surrounded by roof ridge buildings, in which in contrast to gable wall buildings, individual characteristics are lost, creating a more monotonous layout. With a small central angle of the square and this kind of buildings, the role of form, roofing and arrangement of chimneys has more importance than construction of walls and the placing of windows¹⁴. Nevertheless, the market-square could create an impression of closed architectural space with a specific colour, if tree tops, outgrowing from above the houses exornated this impression¹⁵. In Kraśnik, the trees in the plate of market-square, planted out of harmony with its historic function, were cut down rightly and a new floor was put, but there is a lack of trees in the market-square blocks. A small town should not be a patch of stones, but it should create an accent of nature taken into hands of humans conscious of their will¹⁶.

The expression of market-square depends on a type of buildings – a monument of native culture and tradition¹⁷, on a degree of division of its walls, their height and their relation to the dimension of a square. A XVII c market-square was built around wooden houses with arcades, which survived until XIX c. The value of individuality of a market-square manifests itself in accumulation of picturesque wayside inns and differentiating forms putting of level objects with stretched facades with narrow-front, 2 and 3-storey tenements. The original 1-storey buildings occurred in 2 types: a shallow, narrow-front one and a four-track one, which had a crossing hall at on a side, with an arcade and a great room in a back track¹⁸. The most valuable and the best preserved north-western frontage of the market-square is a group of level houses, with only one 2-storey tenement. Two monumental wayside inns are placed in it. The characteristics of a corner inn (from XIX c) are a wide, 3-roofslope roof with a wide eaves, a heavy, a sitting back block and a gate in cut corner, which is covered with a flattened arch, the elevations supported on a pedestal, remains of rustication. Whereas the second inn's characteristics ((which has 5 axes, from XVIII/XIX c with a plan of the letter T) are: crossing hall at a side of the axis, with a gate covered with flattened arch. The elevations were destroyed through conversions. In the empty square until the postwar times there had been a wayside inn called "Skarbowy", covered with a great roof, and in the place of the post-office there had been an inn with arcades. In XVII c there were 23 inns altogether. The tenements as self-contained objects do not possess any bigger architectural values, but they are precious elements of the frontage. They are typical level houses having a similar to classicism – character with a low ceiling and a wide ridge roof, 3–5 axis facades, with an entrance from the street with 1 or 2 steps, with straight frames of windows and economical profile of cornice¹⁹.

The privileged place, in which a viewing point on the frontage is placed- internal, architectural, colourful at sunrise and figural at sunset – is situated by the eastern inlet on the market-square. The frontage with church towers creates a varied shape of town-planning ceiling.

The north-eastern frontage, occupied by the post-office and 2 postwar detached houses, alienated by its scale, cubature and elaboration of elevation, is not harmonized with the buildings of the market-square. In the south-eastern frontage the buildings come from XIX/XX c. One of them was destroyed by the building of an annexe over Ratuszowa street. The crack opening²⁰ of the street was closed by the gate never existing there before. The remaining buildings after reconstruction have not distinct style characteristics. The buildings from the postwar period have square facades, are block-like and vulgar. The south-western frontage is occupied by great cubature of a department store, which destroys an architectural climate of the market-square and does not take into consideration the scale of buildings and historical divisions of plots.

The value of public spaces is measured by quantity and quality of functions accumulated all around them. At the market-square there is only one public utility building situated – it is a post-office. The other services are: cafés, a bookshop in a cellar of the wayside inn and a department store, and near the square – a few banks. The market-square is empty in the evening hours. Only accumulation all around the market-square of centre creating functions may restore its historical role of the “heart of town”.

Conclusions: A market-square should be distinguished by its economic attractivity, it should be a venue of social life, a hall of meetings and national celebrations²¹. On a vacant plot there should be looked for architectural forms of buildings, which would retain a scale commensurate with traditional space structure, resulting from the plan arrangement and property divisions²². A market-square should be characterized by maturity of town-planning form and distinguished from remaining town elements. It is necessary to start a healing process of a town beginning from a market-square²³.

Endnotes

¹ Abridged citation from A. Luterbach *Estetyka placu* [in:] *Pierścień sztuki*, Warsaw 1929, [in:] H. Adamczewska-Wejchert, K. Wejchert, *Małe miasta. Problemy urbanistyczne stale aktualne*, Arkady, Warsaw 1986, p. 22.

² Abridged citation from K. Wejchert *Miasteczko polskie jako zagadnienie urbanistyczne*, [in:] *Małe miasta...*, *ibidem*.

³ Abridged citation from K. Wejchert *Elementy kompozycji urbanistycznej*, Arkady, Warsaw 1984, p. 50.

⁴ *Ibidem*, p. 51-53.

⁵ The text below up to the words: “the importance of the historical dominants” on the basis of: *Uzupełniające studium historyczno-urbanistyczne Starego Miasta w Kraśniku* – Zespół Dokumentacji Historycznej s.c. „Mansarda” 1994.

⁶ H. Adamczewska-Wejchert, K. Wejchert, *op. cit.*, p. 27.

⁷ *Ibidem*, *op. cit.*, p. 157.

⁸ *Ibidem*, p. 151.

⁹ *Ibidem*, p. 157-158.

¹⁰ *Ibidem*, p. 151.

¹¹ H. Adamczewska-Wejchert, K. Wejchert, *op. cit.*, p. 21.

¹² *Ibidem*, p. 30.

¹³ *Uzupełniające studium historyczno-urbanistyczne Starego Miasta w Kraśniku*, *op. cit.*

¹⁴ H. Adamczewska-Wejchert, K. Wejchert, *op. cit.*, p. 28.

¹⁵ *Ibidem*, p. 28.

¹⁶ *Ibidem*, p. 38.

¹⁷ *Ibidem*, p. 45.

¹⁸ *Uzupełniające studium historyczno-urbanistyczne Starego Miasta w Kraśniku*, *op. cit.*

¹⁹ R. Gapski, *Kraśnik – studium historyczno-urbanistyczne*, maszynopis, Lublin 1984.

²⁰ K. Wejchert, *op. cit.*, p. 151.

²¹ H. Adamczewska-Wejchert, K. Wejchert, *op.cit.*, p. 22.

²² *Ibidem*, p. 15.

²³ *Ibidem*, p. 22.

Literatura/References

- [1] Adamczewska-Wejchert H., Weichert K., *Małe miasta. Problemy urbanistyczne stale aktualne*, Arkady, Warszawa 1986.
- [2] Wejchert K., *Elementy kompozycji urbanistycznej*, Arkady, Warszawa 1984.
- [3] Zespół Dokumentacji Historycznej s.c. Mansarda, *Uzupełniające studium historyczno-urbanistyczne Starego Miasta w Kraśniku*, maszynopis, Kraśnik 1994.
- [4] Gapski R., *Kraśnik – studium historyczno-urbanistyczne*, maszynopis, Lublin 1984.
- [5] Siestrzewitowska M., *Ochrona tożsamości przestrzennej miasta na przykładzie wybranych miast Lubelszczyzny*, praca doktorska, Politechnika Warszawska, Warszawa 2007.

1

2

3

4

5

6

II. 1. Kraśnik – rynek: 1 zdjęcie z artykułu Z. Wichrowskiego, *Kraśnicki rynek*, Regionalista Nr 14, Kraśnik 2000, 2. okładka wewnętrzna, Regionalista Nr 3, Kraśnik 1995, 3. i 4. pierzeja północno-zachodnia, 5. pierzeja południowo-wschodnia, 6. plan rynku

III. 1. Kraśnik – the market-square: 1. photograph from article by Z. Wichrowski, *Kraśnicki rynek*, Regionalista Nr 14, Kraśnik 2000, 2. internal cover, Regionalista Nr 3, Kraśnik 1995, 3. and 4. north-western frontage, 5. south-eastern frontage, 6. plan of the marked-square